

יוסי קליין הלוי

בן-גוריון הטעות השני

ההנחה הישראלית הוותיקה לפיה לא ייתכנו חיים יהודיים עשירים מחוץ לארץ ישראל הייתה מופרכת מלכתחילה, וממילא על ישראל לחדול מלראות ביהודי התפוצות משאב פוליטי וכלכלי, כשם שעל יהודי התפוצות לנלות הבנה לדילמות המיוחדות של ישראל

איננה חיד עוד בגלות, היינו בריחוק כפוי מארץ ישראל. במאה העשרים ואחת פרשת בן-גוריון-בלאושטיין רלוונטית לא רק ליהדות ארצות הברית, אלא לקהילות יהודיות בכל העולם.

מעבר לתועלתנות

עם זאת, ויתורו של בן-גוריון לבלאושטיין לא היה שלם. ההסכם בין השניים שיקף את החששות והמגבלות של התקופה, אבל לא נתן מענה הולם לרצון שישראל תכבד לא רק את הזהות האמריקנית של יהדות ארצות הברית, אלא גם את זהותם היהודית המיוחדת במינה. ההסכם נגע לגבולות הפורמליים של יחסי ישראל והתפוצות; לא לפוטנציאל היצירתי הטמון בהם. מצדה של ישראל, ההסכם נעשה משיקולים פרגמטיים: לדאוג להמשך תמיכתה של יהדות ארצות הברית במדינה הנאבקת על חייה, ולא מתוך רצון לראות ביהודי ארצות הברית שותפים של ממש בעתיד העם היהודי.

לפי המודל של בן-גוריון, שעיצב את הגישה הישראלית במשך עשרות שנים, הקהילות בתפוצות חוזרו הצדה לתפקיד של ספיחים, ומידת החיוניות שלהן נמדדה לפי תמיכתן בצרכים של ישראל - במקום שתימדד לפי החיוניות הרוחנית והתרבותית שלהן עצמן, שאחד מביטוייה הטבעיים עשוי להיות תמיכה בישראל. מודל זה, הגם שמעולם לא היה ראוי, היה לכל הפחות מובן לבני דור השואה ודור התקומה, ושיקף את הביטחון העצמי שחשה ישראל לעומת הדמורליזציה בתפוצות.

התוצאה בטווח הארוך היא יחסים שהולכים ומתקרבים לחוסר תפקוד מוחלט. ליהודים בארצות הברית ולשארלים יש מעט מאוד מן המשותף, להוציא התמודדות עם מצבי חירום בישראל. ככלל, כל צד רואה את התוכן היהודי של הצד השני דרך הסטריאוטיפים של תקופה אחרת: יהדות ארצות הברית החסרה תוכן יהודי של ממש, וחברה ישראלית המפולגת בין אורתודוקסים לחילונים, ובה יש מעט מאוד מקום לביטויים יהודיים מודרניים.

באוגוסט 1950 ביקר בארץ נשיא הוועד היהודי-האמריקני, יעקב בלאושטיין, לצורך הבהרות במה שהיה בעיניו משימה דחופה. קודם לכן השמיע אבא אבן, אז שגריר ישראל באו"ם, קריאה לעלייה המונית של צעירים מארצות הברית, ובלאושטיין חשש שבעקבות זאת תהיה יהדות ארצות הברית חשופה להאשמות של נאמנות כפולה. אם לא תשנה ישראל את גישתה כלפי יהדות ארצות הברית, כתב בלאושטיין לחברי הוועד היהודי-האמריקני, היא עלולה לאבד "לא רק את הפילנתרופיה והסיוע הכלכלי שמעניקים יהודי ארצות הברית, אלא גם את הרצון הטוב של יהדות ארצות הברית בכלל".

בעיני ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, השמירה על היחסים הטובים עם הוועד היהודי-האמריקני - שלא היה ציוני אבל תמך בישראל - הייתה חיונית ליחסיה של ישראל עם יהדות ארצות הברית. לפיכך, שלא כדרכו ויתר בן-גוריון על עקרונ אידאולוגי מרכזי. בארוחת צהריים חגיגת לכבודו של בלאושטיין צידד בן-גוריון במובלע בעמדת הוועד היהודי-האמריקני, ולפיה יהדות ארצות הברית אינה חיה בגלות. יהודי ארצות הברית, הכריז, "אינם חבים לישראל שום נאמנות פוליטית; מדינת ישראל מייצגת את אזרחיה שלה בלבד ומדברת רק בשמם; אנו, העם בישראל, אין לנו לא רצון ולא כוונה להתערב בדרך כלשהי בענייניהן הפנימיים של הקהילות היהודיות מעבר לים". ואשר לעלייה, בן-גוריון ציין כי ישראל זקוקה למיומנויות שרכשו יהודי ארצות הברית, והוסיף שהוא מקווה שלפחות חלקם יבואו לארץ - "להשתקע או לזמן מה". קשה לומר שיש כאן קריאה רמה לקיבוץ גלויות מניו יורק ומבוסטון.

חילופי הדברים, שהובילו להסכם בן-גוריון-בלאושטיין, היו רגע מכונן בהגדרת יחסי ישראל ויהדות ארצות הברית. ישראל הפנימה, אמנם בעל כורחה, את ההבחנה בין גלות לתפוצות: קהילה יהודית המקובלת במדינתה ונהנית מתנאי שוויון - אין להגדרה כקהילה החיה בגלות. היום, לאחר נפילת מסך הברזל, כמעט כל יהדות העולם

למן הקמתה הורידה
מדינת ישראל את
הקהילות בתפוצות
לתפקיד של ספיחים,
שמידת החיוניות שלהן
נמדדה לפי מידת
תמיכתן בצורכי ישראל.
בטווח הקצר אמנם
היו ליחס הזה יתרונות,
אבל בטווח הארוך הוא
הוליד יחסים שכיום
הולכים ומתקרבים
לחוסר תפקוד מוחלט.
ליהודים בארצות הברית
ולישראלים יש מעט
מאוד מן המשותף

התמודדות עם שעות משבר היא פן חיוני בזהות היהודית
המשותפת, בייחוד היום, כאשר ישראל ניצבת שוב בפני
איומים קיומיים. ואולם זו יכולה להיות רק תוצאה של
יחסים בריאים בין ישראל לתפוצות – ולא תחליף להם.
במקום ללמוד זה מזה ולטפח זה את הישגיו התרבותיים
של זה, אנחנו תלויים במשברים שישמרו את הקשר
ההולך ומתרופף. התוצאה היא החלשת הזיקה בין שני
הצדדים, ולמרבה האירוניה, גם חוסר רצון גובר והולך
מצד צעירי התפוצות לתמוך בישראל אפילו בעתות
משבר. ישראל ויהודי התפוצות זקוקים בדחיפות לגרסה
עכשווית של הסכם בן-גוריון-בלאזשטיין כדי לגשר על
הפער ההולך ונפער ביניהם ולקבוע את העקרונות
שיכוננו את יחסיהם.

בעבר ראתה ישראל בעצם קיומה את מימוש אחריותה
כלפי יהדות העולם. הישגיה של ישראל מעצימים את
גאווה של יהודי התפוצות ומעניקים תנופה לחייהם
הקהילתיים. הקמת מדינת ישראל סמוך לאחר השואה
הציעה מענה משכנע לאותו שבר: הישגים צבאיים
תחת חוסר ישע, קיבוץ גלויות בארץ ישראל תחת
"קיבוץ גלויות" במחנות השמדה, אלוהי הצבאות התנ"כי
תחת האל הנסתר של אושוויץ, לפחות. מלחמת ששת
הימים שימשה השראה לתחיית הזהות היהודית בברית
המועצות ולהעצמת ההשפעה הפוליטית של היהודים
בארצות הברית. התעוררות התפוצות היא במידה רבה
תולדה ישירה של הצלחת מדינת ישראל.

מבחינה מעשית הגדירה מדינת ישראל את מחויבותה
כלפי היהודים בשאר העולם במונחי הצלה והגנה. גם
כיום זו עודנה מחויבותה של ישראל. היא באה לידי ביטוי
בהצלת יהודי אתיופיה ובקליטתם, ובמעקב שמנהלים
שגרירי ישראל אחר פעילות אנטישמית מקומית כחלק
טבעי מתפקידם הדיפלומטי. מחויבותה של ישראל
להצלת קהילות יהודיות בסיכון הורחבה, במקרה של
יהדות ברית המועצות, גם לטיפוח הזהות היהודית. מאז
שנות החמישים של המאה הקודמת עסקו שליחים
מהארץ בפעילות חשאית נגד מדיניות ההתבוללות
שכפתה ברית המועצות, באמצעות הפצת ספרי יהדות
ותשמישי קדושה. פעילות זו תואמה במשרד ראש
הממשלה. המטרה המיידית הייתה להשיב ליהודי ברית
המועצות את זהותם היהודית; בטווח הארוך הייתה
המטרה לדרבן אותם לעלות ארצה.

במערב, מנסים שליחים ישראלים זה זמן לטפח את
הרגש הציוני בקרב הצעירים. בשנים האחרונות מאמצים
אלה נעשים במסגרת שותפות עם קבוצות בתפוצות
("תגלית" היא מהבולטות שבהן), שמטרתה, לצד חיזוק
הקשר לארץ, גם חיזוק הפעילות הקהילתית בתפוצות –
מטרה שישאל תומכת בה. "שלילת הגולה" התחלפה
באתוס שאפשר לכנותו "חיזוק התפוצות".

תמורה זו דורשת ביטוי אידאולוגי מפורש. אין לראות
עוד את חיזוק חיי היהודים בחו"ל רק במונחים של
ציונות תועלתנית – כאמצעי להבטחת המשך תמיכתם
בישראל – אלא כצורך מהותי של עם ישראל, שמשמעו
קבלת הפזורה כמצב חיובי. את התפוצות יש לחזק לא

רק למען ישראל אלא למען יהדות התפוצות עצמה.
לא רק יהדות התפוצות היא הנושאת באחריות לדאוג
לרווחתה של ישראל – ישראל נושאת גם היא באחריות
לשמור על רווחתה של יהדות התפוצות.

ישראל חבה ליהודי התפוצות אישור על כך שחייהם
היהודיים הם בעלי תוכן איכותי. בתור מדינה שקמה בזכות
הציונות כדי להשיב לעם היהודי את כבודו – שומה על
מדינת ישראל לנהוג בכבוד ביהודים שבשאר העולם. זה
כולל, למשל, את ההתעוררות היהודית בגרמניה ובפולין –
למרות האמביוולנטיות (המובנת למדי) של יהודים רבים
ביחס לשיקום החיים היהודיים שם אחרי השואה.

על האישור הזה לכלול גם את הישראלים שעוזבים את
הארץ כדי להשתקע בחו"ל. היחס אליהם אמנם השתפר
מאז אותם ימים שבהם הם נחשבו "נמושות" וכמעט
בוגדים, אבל עדיין נותר כלפיהם שמץ זלזול, המתמזה
במילה "יורדים". התרקמותם של יחסים חדשים בין
ישראל לתפוצות דורשת שינוי בשפה האידאולוגית של
הזלזול. המונח "עולה", לעומת זאת, עדיין מתאים: "יורד"
משמין, "עולה" משבח.

לישראל יש הרבה מה ללמוד מהיצירתיות בתפוצות.
הפמיניזם היהודי, בתי הספר הקהילתיים הפתוחים לבני
כל הזרמים, הסינתזה בין מיסטיקה לאקולוגיה שנוצרה
בתנועת ההתחדשות היהודית – כל אלה עשויים לשמש
מודלים לגישה כוללת, החסרה לעתים קרובות בארץ.
בהיסטוריה היהודית אין דוגמה לתופעה של יהדות
אמריקה: היהודים שם מסייעים לעצב את המרחב
הציבורי במדינה החזקה ביותר בעולם, וזו מצדה מקדמת
בברכה את רעיונותיהם, את ערכיהם ואת תרומתם
הפוליטית. יהדות ארצות הברית משפיעה על התרבות
ועל הפוליטיקה בארצם, וכן מושפעת מהן. מעולם לא
נהנה שום מיעוט יהודי – ואולי שום מיעוט בכל חברה
שהיא – מעמדה משפיעה כל כך.

עם זאת, הערכת החיים התוססים בתפוצות אין פירושה
קבלת קיומם של שני מרכזים שווים זה לזה במעמדם,
ישראל והתפוצות. ואכן, יש שדוחים היום את עצם
המונח "תפוצות" ומעדיפים תחתיו את "יהדות העולם",
שמשמע ממנו כי ישראל הנה קהילה יהודית אחת מני
רבות. לצד דחיית המונח "גולה" להגדרת מצבם של
היהודים החיים מחוץ לארץ ישראל, המונח "תפוצות"
עודנו תקף, ומשמר את רעיון מרכזיותה של ישראל לעם
היהודי.

ביהדות, ארץ ישראל תופסת את מרכז המחשבה,
התפילה והשאיפות. מדינת ישראל, שבה החיים היהודיים
והמרחב הציבורי מתחלפים זה בזה, ובקרוב ייתכן שרוב
היהודים בעולם יגורו בה, היא הביטוי המעשי של מרכזיות
זו. מדינת ישראל, שהיא התגשמות חלומם של דורות של
יהודים בגלות ששאבו תעצומות מחלום השיבה לארץ,
לקחה על עצמה את האחריות לתת תוקף לאותה
כמיהה. מה שניצור כאן יוכיח, לטוב או לרע, אם אותן
אמונה ודבקות היו מוצדקות. שום קהילה יהודית אחרת
אינה מתאפיינת בסיכונים ובהזדמנויות שכאלה.

מנהיג הוועד היהודי-האמריקני
יעקב בלאושטיין (מימין) עם
הנשיא הארי טרומן. בלאושטיין
הזדעק לנוכח קריאתו ב־1950
של השגריר אבא אבן לצעירי
יהדות ארה"ב לעלות לישראל.

בחברה חופשית להזדהות עם העם היהודי, מעניקה ממד חדש למושגים המסורתיים "קידוש השם" ו"חילול השם". כשמעשיה של ישראל ממלאים את לבותיהם של היהודים בתפוצות בגאווה, זהו ביטוי לקידוש השם; כשמעשיה מערערים את גאוותם – זהו חילול השם.

ממשלה בישראל המחויבת להעצמת התפוצות תבקש לחבק את היהדות הליברלית – על גוויה – המחזקת את הזהות היהודית של אלה המעורבים ביותר בתרבות הכללית. כשישראל הרשמית מדירה בזלזול זרמים לא־אורתודוקסיים, היא מחלישה את עם ישראל – מה שמערער כמובן את הזיקה של התפוצות לישראל, ובסופו של דבר, גם לזהות היהודית.

יהדות התפוצות חבה לישראל מה שישראל חבה לתפוצות: מחויבות בלא סייג לקיום ולרווחה. יהודי התפוצות הם שותפים ביצירתה המתמשכת של המדינה היהודית. כמו אצל הישראלים, יש להם חילוקי דעות בנוגע להגדרת רווחתה של מדינת ישראל. לפיכך, מחויבות למדינה אינה זהה לתמיכה בלי ביקורת. מתיחת ביקורת על מידת החוכמה והאתיקה של מדיניות הממשלה אינה רק זכותם של יהודי התפוצות – זו חובתם.

עבור הישראלים, המצויים בחזית של מלחמה שדומה שאין לה סוף, קיימת הסכנה של מעין תשישות מוסרית. המרחק של התפוצות עשוי לאפשר את המבט הממוקד והחיוני כל כך על הדילמות של מדינת ישראל.

אבל המרחק גם מעוות לפעמים. מבקריה של מדינת ישראל בתפוצות, המביעים חשש למוסר של מדינת ישראל, צריכים להיות מודאגים לא פחות מהאיומים

ישראל היא אמנם מרכז החיים היהודיים, אבל גם המתרחש בתפוצות הוא חיוני עבור החיים היהודיים. ולמתרחש בתפוצות, ובייחוד ביהדות ארצות הברית, נודע משקל היסטורי. יהדות ארצות הברית בוחנת את כוחה של היהדות בשוק תחרותי, ויוצרת זהויות יהודיות המשוחררות מאימי חיים ומוות. בד בבד, חששות אלה, הקיימים עדיין בארץ, מוסיפים להיות אתגר להצלחת החזון הציוני.

בין מדיניות לזהות

החששות שהובילו להסכם בן־גוריון־בלאושטיין, ובראשם החשש מהאשמה בנאמנות כפולה, התחלפו בחששות חדשים בקרב יהדות התפוצות, הנוגעים למדינת ישראל. רבים יותר ויותר בקרב יהודי התפוצות חשים שהמדיניות הישראלית מאיימת על זהותם היהודית.

מדינה יהודית החפצה לטפח את אחדות העם היהודי, נדרשת להביא בחשבון את התוצאות המדיניות שלה בתפוצות. אין פירוש הדבר שעל ישראל לוותר על צורכי ביטחון חיוניים כדי להרגיע את המצפון הלא־שקט של מבקריה בתפוצות. אבל השפעתה של מדינת ישראל על התפוצות צריכה לעלות לסדר היום בישיבות הממשלה ובשיח הציבורי העוסק במדיניות הממשלה. למשל, הערכת ההשלכות של הרחבת ההתנחלויות צריכה להביא בחשבון לא רק את תגובת הממשל האמריקני, אלא גם את השפעתן על יהדות ארצות הברית.

השפעתה החזקה של ישראל – לפעמים חיובית, לפעמים שלילית – על נכונותם של היהודים החיים

יוסי קליין הלוי ◀ עמית מחקר במכון שלום הרטמן, סופר, פובליציסט וכתב ה"ניו יורק רפבליק" בישראל, הוא מחבר הספר **פתח בן העדן: חיפוש אחר אלוהים עם נוצרים ומוסלמים בארץ הקודש** (מכון שלום הרטמן ואוניברסיטת בר-אילן, 2007)

אלא גרסה אחרת של אותם יחסים מעוותים מיסודם, המונעים מכוח המשברים. לשם מעורבות אמיתית נחוצה חשיפה לתרבות העברית העכשווית. יהדות התפוצות מרוויחה מהמפגש עם הביטחון העצמי המתגלה במרחב הציבורי הריבוני בארץ, שבו הזהות היהודית היא נקודת המוצא, ויצירתיות יהודית היא התוצר הבלתי נמנע. אחת הדוגמאות היא המוזיקה היהודית-הרוחנית שיוצרים מוזיקאים מובילים בארץ – תופעה כה טבעית עד שהיא מתמזגת בתרבות הרוק הישראלית העכשווית. אילו התרשה תופעה דומה בתפוצות, היו מהללים אותה כרנסנס תרבותי; בארץ הדבר נתפס כמובן מאליו.

ולבסוף, היהדות דורשת יישום בחיי היומיום, ובארץ יש הזדמנויות לבחון את ערכיה ושיאפוטיה בתנאים האינטנסיביים ביותר. הדילמות הקשות בארץ – בין ביטחון למוסר, בין שאיפות לאומיות סותרות, בין מדינה חילונית לארץ הקודש – מהוות אתגרים ראויים לעם עתיק בעל אמונה הדורשת הגשמה בכל היבטי שגרת החיים.

עם כל המתח הבלתי נמנע בין ישראל לתפוצות, בשתיקה יש הזדמנויות חסרות תקדים להתחדשות יהודית. כל אחת בדרכה מהווה מעבדה לתגובות יהודיות למודרנה. הדורות הקודמים כלל לא היו יכולים להעלות על דעתם קהילה יהודית משגשגת בתפוצות כמו יהדות ארצות הברית, או מדינה יהודית ריבונית משגשגת כישראל; שלא לדבר על קיומן של שתי התופעות האלה גם יחד. מימוש הפוטנציאל של ישראל ושל התפוצות תלוי במידה רבה באיכות הקשר ביניהן.

דוד בן-גוריון ויעקב בלאושוטיין לקחו את הקשר הזה עד קצה הגבול שכל אחד מהם היה מסוגל לו, בהתחשב באילוצים האידיאולוגיים שלו. היום היהודים בארץ ובתפוצות בוודאי מסוגלים ללכת עוד צעד קדימה לקראת בניית שיח בוגר ובונה, משני הצדדים.

הפיזיים על ישראל. למשל, כשהתחילה הלחימה בעזה ב-2009, מיהר הארגון היהודי-האמריקני J Street לגנות את הפלישה. לעומת זאת, מפלגת מרצ, הקרובה מבחינה אידיאולוגית ל-J Street, תמכה בפלישה, לפחות בהתחלה. מרצ הכירה בחובתה של ישראל להגן על אזרחיה מהתקפות טרור וכן בהבלגה היחסית של ישראל נוכח שמונה שנות מתקפות טילים מעזה. בביקורת האינסטינקטיבית שמתח J Street על זכותה של ישראל להגנה עצמית, הרחיק עצמו הארגון מהקונסנזוס בארץ, מבחינה ביטחונית ורגשית.

כדי שייקחו אותם ברצינות בתור שותפים בהתלבטויותיה של ישראל, על יהודי התפוצות לגלות הבנה לדילמות של ישראל, המסובכות והמורכבות כל כך. ישראל היא הכובש היחיד המפחד שניסיגה טריטוריאלית לא זו בלבד שתצמצם את שטח מדינתו, אלא אף תביא לחורבנה. ישראל היא גם המדינה היחידה שמצפים ממנה להחליף נכסים ממשיים בהכרה גרידא בזכותה להתקיים ובהבטחה לשלום.

ולבסוף, יהדות התפוצות צריכה להפנים שההחלטה הסופית בענייני מלחמה ושלום היא של הישראלים עצמם. דבר זה מגביל את יכולתם של יהודי התפוצות להשפיע על תוצאות הדיונים בארץ. כל ניסיון מצד התפוצות להפעיל לחץ חיצוני על ממשלת ישראל, שנבחרה באופן דמוקרטי – למשל, באמצעות שדולה שתפעל בקונגרס למניעת מתן סיוע מישראל, או השתתפות במאמצים בינלאומיים לבודד את המדינה היהודית – ייחשבו בישראל, ובצדק, כמעילה באמון. במקרה כזה מבקרי ישראל בתפוצות יוציאו את עצמם מכלל מי שנהנה מהעמדה של משתתף בזכות בוויכוח משפחתי, שישראל נדרשת להתחשב בצרכיו.

כשהביקורת הופכת לביטוי העיקרי של הזיקה בין יהודי החי בתפוצות למדינת ישראל, התוצאה איננה

יהודים מאתיופיה סמוך לאחר נחיתתם בארץ במסגרת מבצע שלמה, 1991. ישראל ראתה את מחויבותה ליהדות העולם במונחים של הגנה והצלחה. (צילום: לע"מ)